

NIETZSCHE, EL PRIMER POSTMODERN

*Gonçal MAYOS*¹

«Qui aquí pren la paraula [...va] romandre a part, al marge, en la paciència, en la dilació, en el demorar-se; com un esperit arriscat i experimentador que s'ha extraviat almenys una vegada en cada laberint de l'avenir; com un esperit profètic que mira enrere mentre narra el que vindrà.»²

Friedrich Nietzsche

Introducció: intempestiu i postmodern

Lúcidament però també tràgicament, Nietzsche sempre va ser conscient d'ésser un intempestiu. Contínuament constatava que no encaixava en la seva època i en el seu món cultural perquè qui el podia entendre encara no havia nascut. Tot i la fascinació que Nietzsche despertava amb la brillantor del seu

¹ Professor titular i coordinador del doctorat d'Història de la Subjectivitat de la Universitat de Barcelona. (Web universitària personal: www.ub.es/histofilosofia/gmayos).

² Es tracta del fragment pòstum 11[411] datat aproximadament entre el novembre de 1887 i el març de 1888. Hi ha traducció en castellà: NIETZSCHE, Friedrich. *Nihilismo: Escritos póstumos*. 4a ed. G. Mayos (ed.), Barcelona: Península, 2006. En aquest article totes les cites de Nietzsche són traducció de G. M.

discurs, el seu missatge més radical i autèntic no era per als seus coetanis, dels quals el separava un abisme vital i cosmo-visional. Per això considerava que bàsicament parlava per a oïdes i mentalitats del futur. L'intempestiu Nietzsche partia de l'experiència radical que el seu *temps* no era el *seu* temps.

Certament, tenia força raó; potser no tota, però sí molta; perquè ens atrevim a dir que, molt sovint, el *seu temps* és en realitat el *nostre temps*; el seu discurs és el nostre i les seves angoixes, les nostres. El que Nietzsche va viure, com ho va fer i la forma amb què ho va narrar en les seves obres s'apropa sorprenentment en molts trets característics a aquesta època nostra que, encara una mica borrosament i sense precisió, s'anomena *postmoderna*. Volem remarcar, doncs, la contemporaneïtat de Nietzsche tot destacant alguns dels trets que van caracteritzar la seva escriptura, el seu pensament i la seva vida, i que, d'alguna manera, ens el presenten com el primer postmodern. Apuntarem breument alguns i, després, aprofundirem més en un altre força complex.

(1) En primer lloc podem afirmar que Nietzsche va ser el primer "postmodern" perquè fou el primer en aprofundir en el gran problema contemporani i postmodern: el nihilisme. També fou el primer en posicionar-s'hi en contra, però sense caure en la ingènua defensa dels vells valors caducs i, sobretot, havent-lo experimentat i pensat a fons. «El que relato és la història dels dos propers segles. Descric el que ve, el que ja no pot venir de cap altra manera: *l'adveniment del nihilisme*», proclamava³. I, certament, en un sentit molt profund, el que

Nietzsche anomena *l'adveniment del nihilisme* és clau per a l'adveniment de la postmodernitat. Mai com fins ara no s'havia apoderat tan brutalment de la humanitat la consciència que «tot val, perquè res no val». En tenim un exemple amb l'anomenat *xoc de civilitzacions* (que és un simple eufemisme per no dir *guerra de civilitzacions*), la constatació més terrible del qual és l'explicitació de la impossibilitat de cap valor supracivilitzatori. En aquest cas —no cal dir-ho— es posa de manifest la nihilitat de l'ideal modern d'uns valors que valdrien per a tota la humanitat sense excepció. Cal recordar que els anomenats *drets de l'home* són avui discutits arreu precisament per considerar-los només els propis d'una de les civilitzacions enfrontades; només una d'entre les que escindeixen la humanitat —irreconciliablement?—.

(2) També converteix Nietzsche en un postmodern —potser el primer— el fet que privilegiés l'estètica per damunt de l'ètica i de la veritat. El filòsof denunciava aquestes dues, no tan per si mateixes, com per resultar tramposes simplificacions metafísiques o màscares ascètiques que van en contra de la vida. Considera en canvi que l'art i la bellesa potencien la vitalitat i ajuden a sobreposar-se —sense negar-la totalment— a la terribilitat que és inherent al viure (ja que en darrer terme la vida i la mort són inseparables). En la tradició que porta del Romanticisme a Nietzsche, el bell, l'artístic i l'estètic tendeixen a assolir una virtualitat existencial i una substancialitat per si mateixos que desplaça i subordina l'incontestable predomini tradicional del bé i la veritat. Una de les característiques clau de la postmodernitat, que arrela en l'esteticisme nietzscheà o de Baudelaire, és que *pulchrum* —la 'bellesa'— ha adquirit valor per si mateixa fins a imposar-se rotundament a *verum* —la veritat— i *bonum* —el bé—. D'altra banda, crei-

³ *Ibidem*.

xentment la bellesa i l'art reivindicats són més propers sublim —sempre terrible i perillós— que s'experimenta durant l'acció vital que no a la tranquil·la i pacífica bellesa recollida en els museus.

(3) D'altra banda, si la postmodernitat és l'època dels microdiscursos, de l'arriscada *paralogia* (Lyotard), de la total i inevitable deslegitimació de tots els discursos, del descreure en tot metadiscurs narratiu que pretengui transmetre coherència, sistematicitat o —simplement— sentit⁴, llavors Nietzsche va anticipar clarament la “condició postmoderna”. Ho fa, per exemple, amb el seu discurs aforístic i fragmentari, que renuncia a la lògica dual tradicional, però alhora no deixa de manifestar una certa lògica diguem-ne dissolutiva, desconstructiva, prenyada de sospita... però alhora projectada a construir un nou discurs vitalment compromès i que, per tant, esdevé, discurreix, evoluciona, s'adapta permanentment a l'elusiva realitat vital. Certament, Nietzsche rebutja preteses legitimacions metafísiques, religioses, morals o polítiques —encara més: rebutja tota legitimació— i prescindeix de tot metadiscurs destinat a sistematitzar o a imposar un sentit coherent a tots els momentanis i vitalment perspectivistes microdiscursos aforístics entre els que “discurreix”.

(4) Intempestivament, cap a la meitat del segle XIX, Nietzsche va optar per la fragmentària lucidesa i l'eficàcia multipolar

⁴ LYOTARD, Jean-François. *La condición postmoderna. Informe sobre el saber*. Madrid: Teorema, 1984, pàg. 55 L'autor en aquesta obra afirma contundentment: «Lamentarse de la 'pérdida del sentido' en la postmodernidad consiste en dolerse porque el saber ya no es principalmente narrativo. Se trata de una inconsecuencia.»

d'un discurs filosòfic cansat d'una excessiva idealitat, omnipresent sistematicitat, reductiva coherència i fàcil previsibilitat. Va evitar basar la seva extraordinària fama en una única idea, una única aportació, una única i allargassada lògica discursiva o plàstica, un únic pensament reflectit infinitament pels miralls mediàtics, com han fet molts artistes avantguardistes, molts pensadors moderns i, cal reconèixer-ho, molts postmoderns. En la seva guerra de guerrilles contra tot (i tots!) el que no li acaba de fer el pes, Nietzsche no es repeteix mai i s'inventa contínuament, com diuen que hauria de ser (no que ho sigui efectivament) en l'edat postmoderna: la creació, l'art, la cultura, el pensament, etc. Nietzsche no vol ser autor —en el fons— d'una única obra que, per necessitats del mercat cultural, es multiplica en una infinitat de llibres, articles, pintures, novel·les, poesies, eslògans o consignes. Certament, davant l'actual (i postmoderna?) reducció de la cultura a una espècie de parc temàtic sota l'hègida o quartada d'una sèrie de famosos pedigrins o denominacions d'origen publicidades mediàticament, hom acaba sospitant que Nietzsche no fou només el primer postmodern sinó potser també l'últim, el darrer... tal vegada l'únic; perquè cap altre com ell no es va mantenir fidel a l'exigència de la contant i infinita recerca, crítica, sospita, autoreinvenció...

(5) En un altre sentit més banal, però que també té el seu encaix postmodern, Nietzsche va ser el primer pensador en barrejar inseparablement la manca més radical de compromís social amb una vida vagarosa i mig nòmada, inaugurant una bohèmia que —certament— mai no ha estat tant glamorosa com es creu. Ja ho saben, perseguit per la malaltia i cercant “aires” saludables, oscil·la entre el, ja en aquella època, luxós arc mediterrani (de la Costa Brava francesa fins a Sorrento, al

sud, passant per la Riviera italiana), durant l'hivern, i l'alta Ergandina o els llacs alpins suïssos, a l'estiu. Sempre adolorit i com si estigués perseguit per si mateix, el vagareig nietzscheà també és postmodern per abstret i solipsista, però també perquè considera (provocant alhora admiració i indignació) que els conflictes vitals que viu en primera persona són molt més profunds i intangibles que no els superficialment «polítics» que solen preocupar la gent. Egocèntric com el nen que identifica amb el transhome i més enllà del bé i del mal com els heroics creadors presocràtics dels nous valors, Nietzsche afirma (i pocs com ell fan plausible una xuleria tan gran) que, en el seu solitari vagareig vital i en la intempestivitat del seu discorrere mental, ha experimentat com ningú tots i cadascun dels desencisos, de les trampes, de les mentides, de les traïcions i dels neguits d'Occident, potser inclús de la humanitat.

(6) Aparentment, Nietzsche transcendeix —del tot impermeable— els grans conflictes polítics i socials de la seva època; sovint sembla que ni els percep. No obstant això, denuncia la major part dels conflictes polítics i socials en tant que emmascarament o, inclús, meres distraccions banals respecte quelcom molt més important: la veritable “gran guerra” subterrània, inapercebuda i, per això, condemnada una i altra vegada a la més humiliant derrota. En tot cas, si Nietzsche experimenta i narra els conflictes polítics i socials, ho fa des de l'omnipresència de la seva subjectivitat, de tal manera que la polimorfia de les crítiques mirades nietzscheanes sempre són abduïdes per l'experiència radical d'un filòsof que (per sort?) no ha de treballar, no ha de transigir amb altri, no ha claudicar per a poder compartir, no ha de viure sota o al servei d'altri per a poder sobre-viure, que —inclús— no ha de creure en res

més que no ell mateix i el que, en cada moment, viu i el fa viure...

(7) Malgrat que sabem que no va ser així, Nietzsche inclús sembla poder prescindir (postmodernament?) de qualsevol company de viatge; sembla no necessitar de cap altre jugador en el joc de la vida o de cap altre interlocutor, més enllà dels que imaginava llegint els “missatges en una botella llençada al mar” que eren els seus escrits. Al respecte cal reconèixer que el solipsisme que albirem en tants postmoderns actuals sembla molt més una “postura” cínica (que, com diu Sloterdijk, cal distingir de l'autèntic “quinisme” dissolutiu), pessimista (com ho era Schopenhauer), amb “mala consciència” (com acusava Sartre) i, moltes vegades, simplement “mediàtica”, còmoda, i agraïda dins del panorama cultural i vital actual.

(8) Tot i reconèixer alguns oportuns matisos apuntats per Vattimo, Nietzsche també s'aproxima a la postmodernitat perquè viu i pensa sense Déu; en tot cas només coqueteja amb alguns ídols que, amb plena consciència, els sap provisionals, tot i que en cap cas no acceptaria definir-los amb un terme de la propaganda: *ídols-clínex*. Una de les més fructíferes interpretacions del nietzscheà “etern retorn” destaca la gravetat amb què, en cada moment, hom ha d'acceptar i lliurar-se al que en aquell instant és el que viu i creu (el que llavors constitueix el seu “destí”); “amor fati” proclama sempre Nietzsche. Aquest és un dels aspectes que accentuen la seva intempestivitat, ja que Nietzsche troba molts companys de viatge que descreuen d'algun dels ídols vigents, però roman absolutament sol en la mesura que no accepta ni transigeix de manera duradora amb cap. És a dir, les crítiques nietzscheanes no tenen com a contrapartida cap recerca d'algun altre ídol

(aquest sí veritable, perfecte, “diví” i absolut), al que salvar «intocat» de tota crítica i al que s’ha d’acabar «adorant».

(9) Nietzsche potser no és només el primer postmodern, sinó també el darrer perquè (com li passa a molts altres moviments) la postmodernitat és tumultuosament multitudinària i amb gran èxit de masses, només en la mesura que s’apliquen els seus propis principis de manera inseqüent. En canvi però, és terriblement solitària, profundament incòmoda i tràgicament solipsista si es persisteix a aplicar-ne els principis a ultrança. No cal dir que aquesta darrera va ser l’opció escollida per Nietzsche.

(10) És una paradoxa també molt postmoderna, aquest ésser tremendament intempestiu, solitari i solipsista que és Nietzsche, gaudeixi d’una tan immensa capacitat comunicativa, de seducció i fascinació, que de vegades sembla oscil·lar perillosament entre la cultura «realitat» més autèntica i la cultura «espectacle» o «gran guinyol». Però, una vegada més, Nietzsche sembla singularitzar-se com a postmodern per la seva consciència del propi tràgic destí. Sabia que el seu brillant discurs, la lúcida denúncia de tantes màscares o la profètica anticipació de tants adveniments no pot apaivagar el constant dolor de la solitud. Per això, malgrat ser plenament conscient que tot deixeble, seguidor, èmul, intèrpret, divulgador... és una figura inevitablement «sacerdotal»⁵ (i en fa una

⁵ Respecte d’això, és sensacional i molt significativa la conclusió del capítol «L’endeví» del segon llibre d’*Així va parlar Zaratustra*. Hi contraposa les incòmodes figures germanes de l’endeví i el mateix Zaratustra a la del «deixeble» que interpreta apològicament i consoladorament el terrible somni zaratustrà.

interpretació que és molt propera al que avui s’anomena “*comportaments sectaris*”), no pot deixar de viure i escriure esguardant l’horitzó a la recerca d’un autèntic interlocutor, un company de viatge.

Post: profeta del futur, però presoner del passat

Com que aquí no podem aprofundir en aquestes qüestions interessants o en altres aspectes «postmoderns» de Nietzsche, les deixarem per a una altra ocasió i ens centrarem ara en la coincidència de Nietzsche amb la postmodernitat pel que fa a la consciència de la impossibilitat de realitzar plenament l’ideal. A diferència dels pensadors moderns, tant en Nietzsche com en la postmodernitat, la consciència de la radical impossibilitat de la utopia comporta, no només descreure de la seva fàctica realització, sinó fins i tot de poder explicitar o formular l’ideal amb una claredat mínima i sense que —en el mateix acte— s’autorefuti completament.

S’ha comentat força, i vam criticar-ho tot just quan la polèmica postmoderna esclatava al nostre país⁶, la debilitat conceptual del postmodernisme evidenciada en la mateixa terminologia usada pel moviment. El terme *postmodernitat* encara és dependent d’allò que afirma i vol negar: la modernitat. Més enllà, però, que no hagi pogut encara definir-se a si mateixa d’una manera positiva i independent del període que diu superar, és evident que la caracterització de la «condició post-

⁶ «Carreró sense sortida neo-, post-, retro-modern». A: *Hacs. Revista de Contrapunt*. Tardor 1988, núm. 1, pàg. 14-15 i «Sobre el saber postmodern». A: *Revista del museu de l’Hospitalet*. 1988, núm. 1, pàg. 4-7.

moderna» de, per exemple, el llibre homònim de Jean-François Lyotard, bàsicament només desenvolupa aspectes que simplement es contraposen a la «condició moderna». És el cas de la consigna postmoderna més famosa, «la fi dels grans relats» o dels «metarelats»; simplement afirma el final de la confiança moderna en conceptes absolutitzats com ara «la dialèctica de l'esperit, l'hermenèutica del sentit, l'emancipació del subjecte raonant o treballador»⁷, «el progrés», «la revolució», etc.

Naturalment, des de l'esclat de la polèmica postmoderna, s'ha avançat molt en la definició positiva de la societat actual, però cal reconèixer que encara som en una etapa força incipient en l'anàlisi «de l'ontologia del present», l'actual món globalitzat i de les tecnologies de la informació i la comunicació. Encara ara, les consignes i la terminologia més usades continuen presonerades del passat (almenys conceptualment), en lloc de donar veritable llum sobre el present i el futur. Nietzsche diria que continuem dins d'un pensament «reactiu», com quan parlem de «societat postindustrial» ens lamentem de la «pèrdua del sentit» o «de la crisi dels valors», proclamem que vivim «la mort de la història», «de l'art», «de la cultura», etc. Sens dubte, encara predomina en el postmodernisme (si més no, en el més popular i d'èxit massiu) un estil de pensar apocalíptic o, com a mínim, crepuscular: d'un final infinitament allargassat i darrere del qual no s'albira cap nova albada.

Això xoca frontalment amb la confiança i l'esperança força dels grans projectes moderns, plasmats especialment en les seves utopies i filosofies de la història. Pensem, per exem-

ple, en els revolucionaris de la «nova ciència», que creien que podien fonamentar sobre el nou model d'evidència i de mètode l'assoliment definitiu de la veritat; o en els il·lustrats, que somniaven amb la plena emancipació entesa com a domini de la racionalitat sense esquerdes i, fins i tot, sense cap residu encara no racional. També Hegel, que afirmava posseir el saber absolut de la seva època, o els seus deixebles d'esqueres, que ja «sabien» com seria la societat després de la «darrera» i «definitiva revolució»; passant per Comte, que certificava la defunció de la filosofia substituïda per la sociologia. Aquesta era la ciència positiva definitiva, perquè havia de permetre no només la previsió, sinó fins i tot la performació social, és a dir, actuar com a enginyers socials i transformar completament la societat en la direcció fixada per uns sociòlegs gerents.

Els exemples són tan nombrosos i coneguts, com clars, rotunds i significatius, i per això no ens hi entretindrem. Volem destacar, però, que precisament coincideixen amb els grans enemics i els discursos desemmascarats per Nietzsche, per molt que, certament, depenguin de trampes d'origen premodern, com ara el platonisme, la metafísica, el moralisme, l'ascetisme, el cristianisme, etc. Una de les ensenyances nietzscheanes bàsiques és desmuntar la desmesurada vanitat moderna que pretenia haver trencat (sempre a la recerca del *novum*) amb la submissió i la superstició de les èpoques anteriors. Cal recordar que Nietzsche es presenta moltes vegades, i així és interpretat ja en la seva època, com a bàsicament un «antimodern». Els enemics nietzscheans més constants són els ídols moderns occidentals que, de manera optimista, creuen posseir, o ser a mig camí de posseir, la veritat, la moral i l'emancipació absolutes. Per contra, els mestres de Nietzsche són —significativament— esperits «artístics» i esteticistes;

⁷ LYOTARD, *La condició postmoderna*, pàg. 9.

com hem vist molt propers al postmodernisme actual majoritari. Pensern, per simplificar, en el pessimista i budista Schopenhauer, o en Wagner (el melóman aristocratitzant i exaltador d'un *pathos* que Nietzsche va confondre amb el paganisme i el tragicisme grec). Cal recordar que a Friedrich Nietzsche el fascina la Grècia arcaica, heroica, tràgica i pre-socràtica precisament perquè hi veu l'única alternativa profunda al seu tema, a la modernitat que li va tocar viure.

Nietzsche, doncs, mereix ser considerat el primer postmodern, perquè és un antimodern radical, «sisternàtic» i «coherent»⁹. Encara més: ho és perquè no pot aconseguir plenament arribar a ser un no modern, que és el que veritablement volia. Per això resta com el primer postmodern, cosa que segurament a Nietzsche no li hauria fet gaire il·lusió. En definitiva, considero que, tot i viure en gran mesura contra la modernitat i que el seu pensament és la crítica antimoderna més potent, Nietzsche no aconsegueix alliberar-se totalment dels condicionaments moderats, ja sigui de discurs i conceptuals, d'estil i llenguatge, fins i tot potser d'ideals, aspiracions i anhels. Com molts postmoderns actuals, així sí -ni més ni menys- que un segle i mig abans; l'intempestiu Nietzsche ja va viure, pensar i escriure en gran mesura fora de la modernitat (que era el seu temps), però no completament a fora, perquè encara en depenia en aspectes essencials. Com a post-

⁴ Segurament caldria incloure-hi també (l'historiador de la cultura i de l'art Jacob Burkhardt, així com literats que Nietzsche estimava profundament com ara Flaubert, Stendhal, Baudelaire, etc.

⁹ Notin els amables lectors que només per qualificar la seva crítica s'hi poden fer servir adjectius com «sistemàtic» i «coherent» que el mateix Nietzsche va estigmatitzar.

modern encara no va poder comprendre del tot el que intuïa, malgrat que va intentar formular-ho amb els més brillants balbuces... que cal recorrió són encara avui dies més aguts, suggestius i potents.

En el discurs nietzscheà hi ha encara la profunda coincidència de ser el primer postmodern i, alhora, el darrer modern. Segurament Heidegger té forra raó quan el considera com, encara, el darrer metafísic; és a dir, l'executor de la cabriola final que posa fi a l'edat de la metafísica, edat dins de la qual cal incloure -argumenta contundentment Heidegger- l'època moderna. D'aquesta manera interpreta, per exemple, el vitalisme nietzscheà i el considera com el fonament darrer de la vida, ara i aquí, singular de cadascú, tant corporal com espiritual, tant de l'instint o de la passió com de l'intel·lecte. Malgrat que certament Nietzsche intenta no fer de la vida un concepte metafísic, abstracte, últim i absolut que substitueixi les altres propostes modernes de fonament metafísic (i per això la privatitza, la individualitza i la des-intel·lectualitza), no faria -diu Heidegger¹⁰- sinó formular la darrera possibilitat de la metafísica, però no un pensament veritablement no metafísic.

Des de la perspectiva del nostre fil discursiu, direm que Nietzsche tal vegada pot albirar i apuntar a una perspectiva veritablement postmetafísica i postmoderna, però encara no totalment no metafísica i no moderna. Des d'aquesta perspec-

¹⁰ És una constant dels escrits de Martin Heidegger, recopilats en els dos volums de *Nietzsche* (trad. cast. Barcelona: Destino, 2000), relativitzar la revolució nietzscheana considerant-la un simple carvi de metafísica (encara que, així sí, el darrer possible), ja que amb Nietzsche acabaria la metafísica de les idees, per començar la metafísica (de la vida).

tiva, i tant si es vol com si no es vol, Nietzsche seria encara un modern, això sí, *malgre lui*, tremendament autocrític i esdevenint el principal trampolí filosòfic cap a la postmodernitat. Ara bé, la seva limitació —que és la nostra— rau en ser un *anti* o contramodern que amb gran brillantor apunta a una època veritablement *post* que ell no pot, però, traspasar.

Se'ns dirà que estem filant massa fi, que estem donant una importància desmesurada al que seria simplement un petit pas més, etc., però no podem obviar aquestes, aparentment, petites diferències conceptuals, perquè tenen profundes conseqüències en tots els àmbits. També marquen la diferència, per exemple, entre Nietzsche i altres filòsofs o pensadors, que coincidien a intuir ja part de l'adveniment de la postmodernitat, però que lamentablement per a ells —perquè d'alguna manera hi aspiraven— van romandre en la modernitat i mai no van poder viure, pensar ni escriure més enllà.

El *transhome* com a símptoma

Veiem un símptoma de la peculiar condició del pensament nietzscheà, «fronterera» entre la moderna i la postmoderna, en una de les seves qüestions més polèmiques i mal interpretades: *der Übermensch* (odiosament i erròniament traduït per «el superhome»). En les vacil·lacions i —ens atrevim a dir— claudicacions nietzscheanes al voltant d'aquest terme, veiem un argument i un exemple clars de per què Nietzsche és el primer postmodern, però encara no el primer no modern. Creiem que quan Nietzsche es proposa pensar *der Übermensch*, posa clarament de manifest les dificultats i els límits del seu pensament; com, d'altra banda, creiem que també passa amb les mil vacil·lacions i múltiples reinterpretacions d'altres idees

com ara «l'etern retorn del mateix». Tant en un cas com en l'altre, Nietzsche capta o intueix molt bé què cal superar, on cal evitar caure de nou, fins i tot cap on cal apuntar; però no aconsegueix formular de manera clara i positiva de què es tracta.

Per tant, és el primer postmodern perquè coincideix amb la postmodernitat a no tenir del tot clar el futur que l'un i l'altra obren o diuen obrir. A diferència de molts moderns que creien posseir l'ideal o, almenys, tenir clar el *pro-grama* que els *pro-jectava* cap a assolir-lo (popularment es diu que ja creien saber com «serien quan fossin grans»), Nietzsche i els postmoderns no poden gaudir d'aquesta confiança. Si, d'una banda, el problema consubstancial dels moderns és caure en utopies fantasioses i irrealitzables o, encara pitjor, en formulacions contrafàctiques, és a dir, aquelles que —per a tothom ja no prèviament «convençut»— la seva mateixa enunciació en comporta l'autodestrucció més rotunda¹¹, d'altra banda, Nietzsche i els postmoderns coincideixen en la impossibilitat d'arribar a cap enunciació mínimament explícita del que hauria de ser el seu *pro-jecte*, el seu *pro-grama*. Evidentment, ni Nietzsche ni els postmoderns poden prescindir de la consciència torturadora de les seves pròpies contradiccions i de la inevitable destrucció contrafàctica (com la que denuncien en les utopies modernes).

Això explica que el ja postmodern Nietzsche, tan lúcida-ment convençut com està del que no vol, de les infinites trampes conceptuals i vitals que posa de manifest, de la necessitat de desemmascarar-les i de transvalorar-ne tots els valors,

¹¹ Ens hi estem referint en argumentacions que s'anul·len contrafàcticament com quan diem en veu alta: «Jo no parlo.»

només s'atreveix o és capaç d'esbossar unes poques (encara que brillants) metàfores i simbologies sobre el que vol, sobre el que hauria de ser el seu *pro-jecte* o *pro-grama* (termes que evidentment evita en tot moment). D'aquí la nebulosa en què queden les seves concepcions d'una vida ja plenament desemmascarada i viscuda a fons; i especialment pel que ara ens ocupa: sobre un hipotètic, momentani o futur *Übermensch*. Cal recordar que, remetent-se a la seva estimada concepció tràgica de l'existència, Nietzsche afirma que caldrà continuar ballant amb cadenes —si no infinitament, almenys indefinidament—. Caldrà pensar a través de noves faules i noves metàfores, però ara sabent que no són res més que faules i metàfores. A més, caldrà abocar-s'hi amb *amor fati* i dient alegrement sí a tot el que vingui (sense selecció prèvia) o, fins i tot —diu sovint—, desitjant valentment l'etern retorn del mateix (del més gran i el més petit, el més plaent i el més horrible, sense cap selecció possible).

Tal com li esdevé a Joan Maragall en el *Cant espiritual*, que acaba sent un elogi de la immediatesa viscuda amb plenitud, més que no pas la proposta de quelcom altre: «no voldré més cel que aquest cel blau. / [...] voldria aturar tants moment de cada dia / per fê'ls eternals a dintre del meu cor!... / [...] Tant se val! Aquest món, sia com sia, / tan divers, tan extens, tan temporal; / aquesta terra, amb tot lo que s'hi cria, / és ma pàtria»¹². Se'ns dirà, amb raó, que és la manera d'evitar el platonisme o la religiositat transcendentalista i tampoc no negarem la importància per a la vida d'aquesta proposta; però també se'ns reconeixerà que és un pensament lligat i encara

¹² MARAGALL, Joan. *Antologia poètica*. Barcelona: Edicions 62, 1981, pàg. 119, MOLC.

empresonat al que ja és donat i, per tant, apartat de tota proposta o projecte radicalment nou. En definitiva, és encara un pensament del *post* que, si bé és capaç d'enunciar crítiques contundents i precises al que judica una existència inautèntica, no pot passar d'esbossar —i encara de forma merament simbòlica— unes poques metàfores de futur, de plenitud o del que seria aquella vida autèntica.

Übermensch: una fórmula reactiva perillosa

Com hem dit, no dubtem que a Nietzsche no l'hauria afalagat gaire que se'l considerés el primer postmodern, perquè el que realment li hauria agradat és ser el primer no modern, en termes seus, un *Übermensch*, un 'transhome'. Arribats en aquest punt, cal prevenir en contra de la traducció i de la concepció associada de l'alemany *Übermensch* per *superhome*. En la seva autobiografia *Ecce homo*¹³, diu que el mot *Übermensch* «designa un tipus d'òptima constitució, en contrast amb els homes 'moderns', amb els homes 'bons', amb els cristians i altres nihilistes», però que ha estat interpretat erròniament com un «tipus 'idealista', d'una espècie superior d'home, meitat 'sant', meitat 'geni'».

Certament, no negarem que, d'alguna manera, Nietzsche considera el *transhome* com a «superior» als diversos tipus d'home que històricament hi ha hagut i que tant critica. Però voldríem destacar les conseqüències indesitjables d'aquesta fórmula i d'aquest desig de «superioritat», que és encara

¹³ En l'apartat 1 del capítol «Per què escric llibres tan bons».

massa humà, res més que humà. I Nietzsche és plenament conscient, perquè sap que tota pretensió de «superioritat» o, simplement, de pensar en termes de «superioritat» respecte d'alguna cosa, te'n fa encara dependent. Inevitablement, llavors s'entra en una dinàmica típicament «reactiva» (com ho és també la que marca la postmodernitat), ja que es fa o s'aspira a fer bàsicament en funció del que no és vol ser. La paradoxa és clara: en voler remarcar la superioritat, es nega implícitament, perquè en realitat es pren com a model allò que hom vol superar i, per tant, d'alguna manera s'hi roman presoner. S'acaba vivint reactivament en funció del que hom creu superar i, en realitat, hom s'hi acaba *a-con-formant* (també en el sentit d'adquirir-ne la forma).

En definitiva, voler ser *superior* a l'home te'n fa encara dependent. La *superioritat* és un concepte comparatiu que, per tant, sempre et manté reactivament presoner de l'objecte que cal comparar; en definitiva, del tipus d'home que es volia superar. És per això que considerem que entendre l'*Übermensch* nietzscheà com un estadi o un tipus superior d'home és encara —com va dir Protàgores— prendre l'home com a «mesura de totes les coses, de les que són en tant que són i de les que no són en tant que no són»¹⁴. En definitiva, en tant que concepte comparatiu i reactiu, és un dir que, en voler *contra-dir*, en realitat es mostra encara dependent d'allò que diu no ser, del que no vol ser, d'allò que vol superar. Com afirma sovint Nietzsche, per construir la nova vida o el nou ésser cal oblidar i edificar amb total indiferència sobre la vella vida i el

¹⁴ És el famós principi que, segons Sext Empíric (*Adv. Math.*, VII, 60), Protàgores d'Abdera desenvolupava en la seva obra *Sobre la veritat*, de la qual només ens han arribat alguns fragments i referències.

vell ésser. La comparació reactiva o fins i tot l'odi són encara un signe de submissió, de dependència, de fascinació, d'emascarament subtil.

Caldria, doncs, trobar un terme o un nom absolutament nou, que no contingués aquest llast o estigués encadenat al passat, com ara el terme *Mensch* ('home'); i Nietzsche ho intenta en molts llocs. Recordem que ja en el primer discurs de Zaratustra «De les tres transformacions», després de les imatges del camell (aquell que carrega sobre si el «tu has de») i del lleó (el qual en canvi nega i diu «jo vull»), parla del «nen». Significativament, el «nen» té els atributs que Nietzsche sempre vincula amb el trans-home: és «innocent», «oblit, un començament nou, un joc, una roda que gira per si mateixa, un moviment primer, un sagrat dir sí. Sí, per al joc del crear [...] qui havia perdut el món, ara guanya el seu món.»¹⁵ Com veiem, el «nen» «transhome» en què pensa Nietzsche no és només un postmodern que pretén situar-se més enllà de la modernitat històrica d'Occident, sinó —tal com planteja l'anomenada «segona intempestiva»— de la història mateixa. Ha superat els inconvenients de la història i de la historicitat per a la vida, se sent capaç de viure la seva vida lliure de totes les rèmores del passat i de totes les promeses del futur; lliurement obert a l'autodescobrim permanent.

En lloc de consagrar la potent analogia del nen *transhome* i malgrat que la reitera diverses vegades, Nietzsche caurà en la

¹⁵ «Unschuld ist das Kind und Vergessen, ein Neubeginnen, ein Spiel, ein aus sich rollendes Rad, eine erste Bewegung, ein heiliges Ja-sagen. Ja, zum Spiele des Schaffens, meine Brüder, bedarf es eines heiligen Ja-sagens: seinen Willen will nun der Geist, seine Welt gewinnt sich der Weltverlorene.»

peril·losa fórmula reactiva, comparativa i gairebé metafísica de l'*Übermensch*. Com amb la idea de l'etern retorn del mateix, s'hi veu un signe que Nietzsche és encara només «postmodern», res més o massa postmodern. Evidentment, Nietzsche no podia preveure ni la barbàrie nazi ni l'impacte en les masses d'un còmic tremendament xovinista i imperialista que —molt més tard— oferirien una versió més fàcil, còmoda i autograti·ficant de «superhome». Però sense caure en aquests tòpics ridí·culs i anacrònics, cal reconèixer que va optar per una terminologia certament peril·losa, que d'alguna manera amenaçava les seves posicions més radicals i subversives i que, en canvi, facilitava interpretacions més fàcils que ja circulaven en la seva època. Per exemple, les vinculades a un cert darwinisme trivial o a un renovat aristocratisme, amb què Nietzsche coquetejava sovint (també molt postmodernament). Tot i suggerir que l'*Übermensch* és més proper a Cèsar Borja que no pas al Parsifal wagnerià, a *Ecce homo*¹⁶ Nietzsche rebutja identificar-lo explícitament amb el darwinisme o —com diu— amb «el 'culte als herois', tan maliciosament criticat per mi, d'aquell gran falsificador en contra del saber i de la voluntat que va ser Carlyle».

A més, en moltes de les naixents ideologies del segle XIX, es propugnaven idees d'un «home nou» que, certament, Nietzsche radicalitza afirmant que és el mateix home el que cal superar; és a dir, considera que no es tracta de fer un home «nou», sinó d'oblidar-lo per sempre més i, amb ell, l'humanisme i la visió essencialista humana que s'ha imposat en la tradició occidental. D'aquesta manera, Nietzsche anticipa

¹⁶ En el primer apartat de «Per què escric llibres tan bons».

—com el mateix Foucault reconeixerà— les tesis de final del segle XX que es proposen pensar la «mort» o la «desaparició de l'home». En el pensament nietzscheà és on es troba per primera vegada la convicció profusament argumentada «que l'home no és el problema més antic ni més constant que s'ha·gi plantejat el saber humà [...sinó] que l'home és una invenció recent. [...] I no es va tractar de l'alliberament d'una vella inquietud, del pas a la consciència lluminosa d'una preocupació mil·lenària, de l'accés a l'objectivitat del que des de feia molt de temps romania pres en les creences o en les filosofies: va ser l'efecte d'un canvi en les disposicions fonamentals del saber.»¹⁷ Potser Nietzsche ho imputaria més aviat al canvi d'unes actituds vitals, al naixement d'una psicologia vinculada al ressentiment i a la transvaloració moral, ascètica i metafísica que analitza a la *Genealogia de la moral*. Però coincidiria plenament amb Foucault en què «l'home és una invenció de data molt recent, com mostra amb total claredat l'arqueologia del nostre pensament. Així com potser també el seu proper fi [...] llavors hom podria apostar que l'home s'esborrarà, com un rostre de sorra en la platja.»¹⁸

Transhome: incommensurabilitat més que no superioritat

Ateses les peril·lo·ses identificacions ideològiques, és entre sorprenent i descoratjador que, finalment, Nietzsche caigués en una fórmula tan desafortunada com *Übermensch* quan trac-

¹⁷ És el famós paràgraf final d'*Els mots i les coses* de Michel Foucault. La traducció és de G. M.

¹⁸ *Ibidem*.

tava de superar tant tots els tipus tradicionals «d'home» com tots els intents de crear-ne nous models. Per tal de matisar al màxim les interpretacions més errònies, però, molts intèrprets hem intentat traduccions menys automàtiques i més acurades: alguns han optat per canviar simplement la forma del prefix i traduir *sobrehome* o *suprahome*; d'altres hem optat per possibles traduccions alternatives també compatibles amb l'ús alemany del prefix *über*. Així, Vattimo en algun moment va proposar el mot *ultrahome*, que aporta la important connotació de *més enllà*, però que avui també suggereix associacions indesitjables amb el radicalisme *ultra* de dretes (sobretot) o d'esquerres.

Per això, tot i que reconeixem que la perillosa referència de *superioritat* ja és en la forma escollida per Nietzsche *Übermensch*¹⁹, proposem la traducció *transhome* que —sense negar-la totalment— posa de manifest que en el terme alemany hi ha altres implicacions potser més importants. Cal recordar que en alemany sovint el prefix o la proposició *über* s'usa per indicar translació (per exemple, quan es creua un carrer no es fa, evidentment, «foradant-lo», sinó passant-hi «pel damunt»: *übergehen*). Aquest ús és clar, per exemple, en l'apartat 4 del discurs preliminar i al final del primer llibre d'*Així va parlar Zarathustra* («De la virtut que dóna», apartat 3). S'hi proclama l'estimació pels «que només viuen per a desaparèixer, perquè ells són els que passen a l'altra banda»: *Hinübergehenden*. Sempre ironitzant amb la interpretació de superioritat i per

¹⁹ Així, de manera tan significativa com sorprenent, a l'apartat 3 del discurs preliminar d'*Així va parlar Zarathustra*, Nietzsche defineix el *transhome* com el «sentit de la terra» i el contraposa als que es fan «esperances supraterrènies» i en tots dos casos usa el mateix prefix: *Übermensch* i *überirdischen*.

evitar-la, desmitifica l'oposició continguda en els prefixos *über* i *unter*, en què es fa un joc brillant entre *Untergehende* (alhora «el que desapareix» i «el que cau» o «s'esfonsa») i *Hinübergehender* («passar a l'altra banda»).

Nietzsche reiterarà en molts llocs la seva irònica desmitificació de l'*über* i l'*unter* en relació amb el *transhome*, com és el cas de l'apartat 4 del discurs preliminar d'*Així va parlar Zarathustra*, on destaca que allò més *gran* de l'home és que és un *pont* o un *trànsit* i, per evitar-ne cap interpretació massa gloriosa, diu que l'home és alhora «ein Übergang und ein Untergang»²⁰, és a dir, un pas o trànsit i una caiguda o ocàs. En la mateixa línia, a l'apartat 4 de *L'anticrist* afirma: «La humanitat *no* representa una evolució cap a quelcom millor, o més fort, o més alt, a la manera com avui es creu» i defineix com a *troballa* (*Treffer*) els «casos afortunats de gran resultat que han estat sempre possibles i potser seran sempre possibles» el «tipus suprem [...] és una espècie de *transhome*.»

Així, la traducció *transhome* suggereix (com a postmodernitat) una translació o un traspàs cap a una altra cosa, sense negar que, òbviament, qui ho propugna hi veu un cert avantatge o superioritat. Aquesta presumpta superioritat no és el més important, donat que remet a la més radical incommensurabilitat; Nietzsche sempre emfasitza que la comparació entre l'home i el *transhome* no té cap sentit, que el trencament i la diversitat entre ells són tan grans que esdevenen incommensurables, que en darrer terme no tenen res a veure.

²⁰ També reitera aquesta fórmula i amb el mateix sentit a l'apartat 3 «Dels homes superiors» del quart llibre d'*Així va parlar Zarathustra*.

Cal recordar que Nietzsche diu sovint que el *transhome* és el que hi ha més enllà de l'home, que defineix com una «corda penjada sobre un abisme».²¹ La mateixa distància *abismal* que la tradició humanista veu entre l'animal (*Tier*) i l'home —ens diu— és la separació i la distància que hi ha entre els diversos tipus històrics d'home i el *transhome*. De la mateixa manera que la tradició humanista ha considerat abismal i completament incommensurable la distància entre la humanitat i l'animalitat, fins al punt que en la tradicional classificació lineana dels éssers, els humans i, per exemple, els ximpanzés no eren considerats com diverses espècies de *primats*, sinó gèneres radicalment diversos, ja que la humanitat *racional* disposava d'un gènere classificatori només per a ella. D'aquesta manera es destacava la idea de la distància incommensurable dels humans respecte dels anomenats *primats superiors*; no n'hi havia prou a considerar-los com a espècies diverses, fins i tot reconeixent una jerarquia entre elles, sinó que calia emfasitzar que la diferència era d'ordre superior: de gènere (avui considerada una categoria taxonòmica perillosament borrosa).

Doncs bé, Nietzsche pensa en una diversitat tan profunda, radical i abismal com perquè no tingui cap sentit pretendre comparar *humà* i *transhumà*. Així, malgrat que té molt clar quin és el seu ideal, també valora conscientment el fet que si el trencament és tan profund com proclama, no hi pot haver cap mesura comuna que en permeti afirmar una *superioritat* hipotètica. Per molt que se «senti» una certa superioritat, és clar que aquesta depèn d'una decisió ontològica i vital prèvia i, per tant, qui l'ha pres en sentit contrari *sentirà* una *superio-*

²¹ Per exemple, a l'apartat 4 del discurs preliminar d'*Així va parlar Zaratustra*. A l'altra banda hi ha *Tier*, la bèstia o l'animal.

ritat del tot inversa.²² Malgrat que el terme que va escollir sembla qüestionar-ho, Nietzsche sempre s'expressa en el sentit que la transvaloració que permet passar de l'home al *transhome* és tan radical i absoluta que trenca amb tota possible commensurabilitat entre l'un i l'altre.

Postmodern sí, *transhome* lamentablement no

Per a Nietzsche, l'abismalitat incommensurable que separa l'home del *transhome* no és comparable en absolut a la distància entre el modern i el postmodern. La comparació és encara possible entre modernitat i postmodernitat, i Nietzsche sap que la seva intempestivitat rau a què ha superat ja el marc modern. En canvi, d'una manera molt més radical, profunda i tràgica, Nietzsche es mostra sempre conscient que ell, personalment, no és ni pot ser un *transhome* i que un abisme insondable separa aquest de la humanitat tal i com la coneixem. Com a intempestiu i conscient de l'explosivitat del seu pensament (cal recordar que a l'autobiografia *Ecce homo* afirma ser *dinamita*) pot pensar-se com un profeta («Zaratustra, l'ateu», diu) que, en lloc d'avisar de l'arribada del messiès, ho fa de l'anticrist; fins i tot sovint (i sobretot quan la follia ja l'amenaçava) es veu a si mateix com l'anticrist mateix o Dionís.²³ A la part quarta del Zaratustra (capítol «Dels homes

²² A l'apartat 5 «Per què sóc un destí», d'*Ecce homo*, afirma que hi haurà qui anomenarà *dimoni* el *transhome* i cita un fragment d'*Així va parlar Zaratustra* on s'hi manifestava en sentit idèntic.

²³ Tot comentant *Així va parlar Zaratustra* a l'apartat «Per què escric llibres tan bons» d'*Ecce homo*, Nietzsche identifica Zaratustra amb Dionís i afirma que en aquella obra «el concepte de 'transhome' s'hi va tornar realitat suprema».

superiors») proclama: «Déu ha mort: ara volem *nosaltres*, [...] que visqui el transhome.»

Podem considerar Nietzsche com un profeta d'un futur postmodern, postmetafísic, postmoral, postcristià, etc. Certament i en molts aspectes tant el discurs com el pensament i la proposta vital de Nietzsche coincideixen amb exigències essencials del nostre present. Així ho preveia ell mateix i ho manifestava arreu de la seva obra sense falsa modestia ni inseguretat en les pròpies forces. Però, en canvi, Nietzsche es mostra molt conscient de les seves limitacions en un altre aspecte més profund i radicalment ontològic, que és —d'altra banda— el que més li importa. Se sent creuant la corda damunt l'abisme que porta al *transhome*, però mai no s'identifica plenament i duradorament amb aquest.

En altres termes, Nietzsche no té cap problema a considerar-se un profeta, a veure's obrint i descrivint el seu futur i, per tant, narrant la postmodernitat o l'adveniment del nihilisme. Però respecte al *transhome*, a aquell que viuria com el nen que dibuixa en molts moments, es considera com un Moisès que mai no trepitjarà la «Terra promesa»; tot i que d'alguna manera és qui l'ha anunciada, qui ha conduït fins a la porta i qui fins i tot l'ha obert. Mai, però no la creuarà i, per tant, mai no serà plenament un *transhome*. D'aquesta manera, tot l'apartat 4 del pròleg d'*Així va parlar Zaratustra* és escrit en primera persona del singular i el presenta com un profeta de la fi de l'home, el qual elogia en tant que *vol morir i desaparèixer* tot preparant —com a autèntic *pont*— el pas al *transhome*.

Encara que algunes vegades sembla que —hegelianament— els que sucumbeixen seran precisament els que *passaran el pont*, el missatge dominant és força inequívoc. Així, les darreres frases de l'apartat 4 del discurs preliminar d'*Així va parlar Zaratustra* vinculen la capacitat profètica amb el sacrifici

d'un mateix perquè es realitzi efectivament la profecia del *transhome*: «Jo estimo tots aquells que, com gotes pesades que cauen d'una en una dels negres núvols suspesos sobre els homes, profetitzen l'arribada del llamp, i com a profetes moren. Mireu! Jo sóc qui profetitza el llamp i una pesada gota caient del núvol; aquest llamp, però, s'anomena *transhome*.»²⁴ En definitiva, el profeta (és a dir, Zaratustra, amb qui tantes vegades s'identifica Nietzsche) anuncia i prepara autodestructivament el transhome, però no ho és encara ni ho pot ser.

Per això, significativament, Nietzsche afirmarà que no ha conegut mai cap *transhome*, sinó en tot cas una *transdona* —Lou von Salomé—; molt al contrari i com a esperit profètic només reserva per a si mateix uns breus instants —escadussers i volàtils— d'intuïció del que podria ser viure com un *transhome*. Així, en un determinat moment explica que el dia anterior va anar a l'òpera (de Wagner, amb qui ja estava radicalment enfrontat, però la música del qual sempre valora) i apunta breument que va ser tan magnífic que, per uns instants, es va sentir com un *transhome*. Ho diu sense nostàlgia, en part perquè és una emoció que no valora, però també perquè és plenament conscient de la seva impossibilitat d'eternitzar aquell instant transhumà, fent-lo, si no infinit, almenys durador o indefinit.

És aquest un tràgic destí només per a ell? Creiem que lúcidament Nietzsche sabia que ho era per a tot profeta, ja que

²⁴ «Ich liebe alle Die, welche wie schwere Tropfen sind, einzeln fallend aus der dunklen Wolke, die über den Menschen hängt: sie verkündigen, dass der Blitz kommt, und gehn als Verkündiger zu Grunde. Seht, ich bin ein Verkündiger des Blitzes und ein schwerer Tropfen aus der Wolke: dieser Blitz aber heisst Übermensch.»

—malgrat aspiracions legítimes i radicals— només pot profetitzar el futur a partir de reminiscències del passat deficitàries i intuïcions del present escadusseres. El profeta encara està massa lligat a un present i a un passat que vol regenerar o accelerar perquè *visqui* el futur; encara més, roman encara massa *presoner* de la seva pròpia predicció com per poder viure veritablement en el futur. Per tant, no és ni *oblit* ni l'autèntic *nou començament* que un nen és espontàniament i que, en canvi, el filòleg i anticrist²⁵, l'antinihilista i profètic, Nietzsche mai no va poder aconseguir plenament malgrat els brillants esforços que hi va dedicar.

En definitiva, el brillant descobridor de l'esperit grec dionisiac i de les infinites trampes del món posterior, Nietzsche, només pot ser el profeta del *transhome* i està condemnat a ser un pensador *post* encara massa lligat al que vol superar. Evidentment, aquesta limitació no neix de la manca de brillantor en les seves intuïcions (qui les ha superat?), sinó per explicitar i posar de manifest una condició filosòfica i existencial que tràgicament sembla que no es pugui ultrapassar. Per tant, segurament és el pensador *post-platònic*, *post-cristià*, *post-moralista*, etc., més radical, potser fins i tot el primer pensador *post-metafísic*, *post-nihilista* i *post-modern*; però no cap *transhome*.

Sap lúcidament que va en contra de totes les trampes filosòfiques i vitals, però no més enllà. Intueix que ser més enllà exigeix vivències per a les quals no hi ha encara (potser per sempre més) ni paraules, ni conceptes, ni cap tipus de saber. Li hauria agradat ser i viure el *transhome* i no haver de limitar-se a predicar-lo i profetitzar-lo. Encara filòsof, el seu

paper va ser exactament el contrari: les paraules de Nietzsche, el seu discurs, tan brillant com necessàriament oblic i autodestructiu, són l'anunci d'una radicalitat vivencial que no pot assolir plenament.

²⁵ José María Valverde va veure molt bé la imbricació d'aquests dos «moments» o tipus d'autodefinició que emmarquen l'evolució nietzscheana.